

Gulyás László*

ADALÉKOK A RÉGIÓTÖRTÉNETI KUTATÁSOKHOZ 2. KÁRPÁTALJA VISSZATÉRÉSENEK DIPLOMÁCIAI ELŐKÉSZÍTÉSE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL TELEKI PÁL FÖLDRAJZI/GAZDASÁGI ÉRVEIRE

*SOME DETAILS OF HISTORICAL RESEARCHES OF REGION 2.
DIPLOMATICAL PREPARATION OF RETURNING OF
SUBCARPATHIA, ESPECIALLY PÁL TELEKI'S GEOGRAPHICAL/
ECONOMIC ARGUMENTS*

ABSTRACT

On 16th February 1939 Governor Miklós Horthy nominated Pal Teleki as prime minister. In the focus foreign policy of Teleki was the question of Subcarpathia. For answering of the question why Subcarpathia belongs to Hungary, the Hungarian diplomacy worked out a system of arguments compared three elements.

First point of this system was the historical arguments. Summary of it in one sentence: the „natio fidelissima” (the most faithfully nation), the Ruthen lived within Hungarian nation during 1000 years, so this status has to be set back.

The second part was the political arguments: Czechoslovak politicians promised in 1918-1920 in Versailles, that this area will get autonomy, but this decision was postponed for 20 years, and when they got it, it happened under pressure. The Hungarian government will give real working autonomy for Subcarpathia.

The third part of reasons was geographical argument. We will present these in details in our study.

1. Bevezetés

1939. február 16-án Horthy kormányzó Teleki Pált nevezte ki miniszterelnökké. Ezzel Teleki immár második alkalommal kapta meg a kormányfői posztot.¹ Teleki a kormánya megalakítása során átvette előde Imrédy Béla összes miniszterét – csak az általa korábban betöltött kultuszminiszteri tárcára hívott meg egy új embert, Hóman Bálintot² –, így ennek megfelelően továbbra is Csáky István töltötte be a külügyminiszteri posztot.³

Teleki külpolitikájának fókuszában hivatalba lépésének első heteiben Kárpátalja kérdése állt. Az első revíziós siker után – az 1938. évi első bécsi döntéssel

* Prof. Dr. Gulyás László, egyetemi tanár Szegedi Tudományegyetem, c. egyetemi tanár Kaposvári Egyetem, c. egyetemi tanár Kodolányi János Főiskola

visszatért Magyarországhoz a Felvidék egy jelentős része, illetve a Kárpátalja egy kis darabja – a magyar külpolitika vezetői azon dolgoztak, hogy a teljes Kárpátalja a magyar állam keretei közé kerüljön. Arra vonatkozóan, hogy Kárpátalját miért kell Magyarországhoz csatolni Teleki vezetésével a magyar diplomácia egy három elemből álló érvrendszert dolgozott ki és alkalmazott. Az érvrendszer első eleme a történelmi érvek voltak. Ezeket egy mondatban az alábbi módon foglalhatjuk össze: a leghűségesebb nemzet – a rutén – ezer éven keresztül a magyar állam keretei között élt, ezért ismét vissza kell állítani ezt az állapotot.

A második elem a politikai érvek voltak. Ezek lényege: bár a csehszlovák politikusok 1918-20-ban Versaillesban megígérték, hogy a terület autonómiát fog kapni, ezen ígéretük beváltását 20 évig halogatták, és 1938 őszén csak kényszer hatására adták meg. A magyar állam – mondta Teleki – a visszacsatolás után ténylegesen működő autonómiát fog a területnek adni.

A magyar érvrendszer harmadik eleme az ún. földrajzi/gazdasági érvek voltak. Tanulmányunkban ezen földrajzi/gazdasági érveket fogjuk részletesen bemutatni.

2. Az 1939. évi földrajzi érvek előzményei

Az 1939 februárjában-márciusában Kárpátaljával kapcsolatban a magyar diplomata által hangoztatott földrajzi/gazdasági érveknek az előzményeit a trianoni béke megszületésének időszakában kell keresnünk. Teleki 1918 októberétől részt vett a magyar béketárgyalásokat előkészítő munkálatokban, illetve 1920 januárjában tagja volt a Versaillesbe utazó magyar béke delegációnak.⁴ A versaillesi béketárgyalásokra történő felkészülés során a magyar fél egy rendkívül nagy terjedelmű anyagot állított össze. Ez egy-egy kérdéskört összefoglaló, ún. jegyzékekből, statisztikákból, táblázatokból és térképekből állt össze.⁵

Nézzük meg, hogy Kárpátaljával kapcsolatban ezen magyar békeanyagban milyen földrajzi/gazdasági érvek kerültek rögzítésre. Kifejezetten Kárpátaljával a XIII. jegyzék – mely „A ruthén kérdés” címet kapta – foglalkozott.⁶ Ezen jegyzék közlekedéssel kapcsolatos része kiemelte, hogy Kárpátalja folyóvölgyei az Alföldre nyílnak, és így eleve meghatározzák a közlekedési utak irányát.⁷ Ezzel az érveléssel azt az állítást kívánták alátámasztani, mely szerint a Kárpátalja és a Nagy-Alföld rendkívül szoros földrajzi és ebből következően gazdasági kapcsolatban áll egymással.⁸

A jegyzék gazdasági viszonyokkal foglalkozó része kihangsúlyozta, hogy a rutének „élelmiszercikkeik jelentékeny részét azáltal szerezték meg, hogy az Alföldön aratási munkákat végeztek. Bérüket természetben kapták meg, amelyekből ők és családjuk télen át éltek. A rutének jelentékeny része szerződött az állam közvetítésével hat hónapra, vagy csupán az aratási munkálatokra az Alföld uradalmaiba.”⁹

A XIII. jegyzék 7. melléklete¹⁰ – melynek címe „A belső mezőgazdasági időszaki munkásvándorlás Magyarországon” – kifejezetten a rutének alföldi munkavállalásának bemutatásáról szólt. Kifejtette, hogy a hivatalos adatok szerint 1909-

ben 44 ezer fő, 1913-ban 71 ezer fő és 1914-ben 65 ezer fő kárpátaljai munkás szerződött az Alföldre mezőgazdasági munkára.

Ki kell hangsúlyoznunk, hogy a magyar békeanyagban bemutatott speciális munkamegosztás Kárpátalja és a Nagy-Alföld között ténylegesen működött: a ruténok (emellett a Felvidékről szlovákok) évszázadokon át jártak le a magyar Alföldre aratni summásként idénymunkára. Ami azt jelentette, hogy a ruténok az aratás és a cséplés végeztével fizetségként a téli gabonaszükségletüket kielégítő gabonamennyiséggel tértek haza. Ezen belső munkamigráció mértékét jól mutatja az alábbi adatsor: 1890 és 1910 között Ung és Bereg vármegyékben a munkaképeskorú népesség 20-30%-a, Ugocsa vármegyében 30-50%-a, míg Máramaros vármegyében 10-20%-a rendszeresen dolgozott az Alföldön.¹¹

Visszatérve a magyar béke delegáció jegyzékeihez: A Kárpátalja szempontjából fontosnak tekintjük a XXXIII. jegyzék 1. számú mellékletét¹² is, mely „Erdőgazdaság, fakereskedelem és faipar” címet kapta. Ebben a szerzők azt fejtegették, hogy a Magyarország hegykoszorúját borító erdőségek elhanyagolása elsősorban a magyar mezőgazdaságra nézve jelentene komoly következményeket. Azt is kihangsúlyozta ezen melléklet gondolatmenete, „hogy a jól konzervált hegyi erdő, amely felfogja a légköri csapadékokat, mérsékli és szabályozza azok lefolyását, a vízi erők motorikus célokra való kihasználásának szolgálatában mindenütt, de főleg Magyarországon nagy jelentőségű, mert nagyrészt az ország hegykoszorúján fakadó patakok, kevés kivétellel, mind az ország belseje felé sietnek s így a bennük rejlő motorikus erő is az ország közgazdasági tényezőinek szolgálatára köthető le.”¹³

Itt jegyezzük meg, hogy ez az elképzelés – azaz, hogy a Kárpátalján víztározókat és vízierőműveket kell építeni, melyeket aztán az Alföldön folyó mezőgazdálkodás szolgálatába lehet állítani – Teleki egyik kedven gondolata volt, és a terület visszatérése után konkrét lépések is történtek ebben az irányban.¹⁴

Kárpátalja szempontjából fontos további érveket tartalmazott a XXXII. jegyzék, mely a „Magyarország vízügyi egységéről” címet kapta.¹⁵ Ezen jegyzék legfontosabb üzenete az antant békecsinálói felé az volt, hogy a Kárpát-medence vízügyi egységet képez, melyet ha határokkal szétszabdálnak, komoly problémákat – például áradásokat – okoznak.

A XXXII. jegyzék 4. melléklete¹⁶ – mely a „Árvíznövekedés a Tisza völgyében” címet kapta – azt fejtegette, hogy a Tiszán lezúduló árvizek magassága az utóbbi 80 évben folyamatosan emelkedett. Ennek egyik oka a folyamszabályozás (a rövidebb folyón gyorsabban vonulnak le az árhullámok), míg a másik ok a hegyvidéki vízgyűjtő területeken (azaz a Kárpátalján) történő erdőirtások. A nagy terjedelmű erdőterületek kivágását a magyar állam „törvényhozásilag mindig szabályozni, mérsékelni törekedett. Az erdőirtásokat mérsékelő magyar törvények nélkül a Tisza vízgyűjtő területének nagy része a mostaninál sokkal sivárabb, letaroltabb képet mutatna és az árvizek vészes növekedése még gonoszabb arányokat ölthetne.”¹⁷

Ezek után a jegyzék az alábbi megoldásokat kínálta: „1. Óvni kell a vízgyűjtő hegyi vidékeit, kímélni a meglévő erdőket, eltiltani a tarvágást; a kopárokat ülte-

téssel mentjük meg az elkarsztosodástól és megkötjük, befásítjuk a vízmosásokat. 2. Alkalmos völgyekben tározómedencékkel fogjuk fel a mellékfolyók, a hegyi patakok árvizeit.”¹⁸

Ha Kárpátalját elcsatolják Magyarországtól, akkor vajon a rutének „Fogják-e kímélni az erdőket az Alföld kedvéért? Építenek-e majd völgyzáró gátakat, hogy az Alföldre rá ne zúduljanak az árvizek”¹⁹ – tette fel a kérdés a jegyzék. Majd az alábbi választ adja: „Minderre habozás nélkül nem-mel válaszolhatunk.”²⁰

A rutének – folytatódott a jegyzék gondolatmenete – „elsősorban ahhoz a kincs-hez nyúlnak majd, amit legközelebb érnek: az erdőhöz, amelynek vágásával mindig is szívesen foglalkoztak! Az erdőirtás túlzásba vitelétől ezideig a magyar törvény távoltartotta őket. A tar hegyekről rohanva jönne majd az ár és vele jönne a lemosott talaj; ott már nem is épülhet völgyzáró gát, ahol a medencét betölti az alázúduló hordalék. A Tisza medrét, hullámterét elárasztaná az iszap és a torlódo árvizek túlcsapnának a gátakon.”²¹

A fenti következmények elkerülése érdekében a jegyzék azt javasolta az antant döntéshozóinak, hogy „a Tisza vízgyűjtő-területének egységes erdőgazdaságáról és vízgazdaságáról bölcsen gondoskodjék.”²² Nyilvánvaló, hogy a bölcsesség magyar szempontból azt jelentette volna, hogy Kárpátalját a magyar állam keretei között hagyják. Jól tudjuk, hogy nem ezt történt, Kárpátalja a csehszlovák államhoz került.

A XXXII. jegyzék 4/a melléklete²³ – mely a „Tisza folyamrendszere” címet kapta – további vízügyi érveket sorakoztatott fel. Azt magyarázta el, hogy miért fontos, hogy a Tisza folyó a forrásvidéktől a torkolatig egységes vízügyi irányítás alá essék. A legfontosabb érv így hangzott: „Ha a Tisza és mellékfolyóinak felsőbb, erdős szakaszai mentén rendszertelen erdőgazdálkodást üznek, a vízmosások megkötésére kellő gondot nem fordítanak: rövid idő alatt a folyók középső és alsó szakaszain – hiába minden szabályozás – kikerülhetetlenül bekövetkeznek a zavarok a mederviszonyok és az árvízlefolyás szempontjából.”²⁴

Azaz ha Kárpátalja – amely a Tisza felső szakaszának vízgyűjtő területe – más államhoz kerül, akkor a magyar államnak komoly problémái lesznek az árvizekkel a Tisza nála maradó középső szakaszán. Ráadásul – folytatódik a gondolatmenet – a békekonferencia a Tisza alsó szakaszát (beleértve a titeli torkolást is) a jugoszláv államhoz akarja csatolni. A Tisza felső, illetve alsó szakaszának elcsatolásával a magyar vízügy (értsd árvízvédelem, folyamszabályozás, öntözés, hajózás) teljesen ki lesz szolgáltatva a szomszédos idegen államok jó- vagy rosszakaratának.

Ezután mondja ki a melléklet a végkövetkeztetést: „Ha országhatár osztja ketté az ilyen területeket (értsd az adott folyó teljes területét az eredéstől a torkolásig – G.L.), az érdekelt szomszédos államok tökéletes megértő jóakarata nélkül a vízi kérdések kielégítő megoldása tisztára lehetetlen. A Tisza folyó vízrendszerére vonatkozólag az előzőkben általánosan kifejtettek mellett érvelnek, hogy Magyarország közigazdasága érdekében biztosítanunk kell ennek a vízrendszernek az egységességét. A Tisza vízgyűjtő-területét tehát minden megcsorbítás ellen meg kell védenünk.”²⁵

Gyakorlatilag a fenti mondat azt jelentette, hogy a fentebb bemutatott 4/a melléklet vízügyi érvekre hivatkozva azt javasolta a békekonferencia döntéshozóinak, hogy a Tisza felső szakaszát (Kárpátalja) ne csatolják a csehszlovák államhoz, illetve a Tisza alsó szakaszát ne adják oda a jugoszláv államnak.

3. Az 1939. évi földrajzi érvek és használatuk

Az előző fejezetben idézett forrásokból látható, hogy a magyar békeideológiai 1918-1920 folyamán a Kárpátaljával kapcsolatban több földrajzi/gazdasági érvet kidolgozott és az „béketeremtők” elé terjesztett.²⁶ Ezen mondatunkat annyiban pontosítanunk kell, hogy a magyar békeideológiai a Kárpát-medence egészére állított fel egy több rétegből álló érvrendszer. Ezzel kapcsolatos kutatásaink során az alábbi öt réteget különítettük el:²⁷

- Etnikai elv és a Wilson-féle önrendelkezésre való hivatkozás,
- Stratégiai és biztonságpolitikai érvek,
- Történelmi érvek,
- Civilizációs érvek,
- Földrajzi-gazdasági érvek.²⁸

Mint a fentebbi felsorolásból látható, a magyar érvrendszer egyik fontos elemét a földrajzi/gazdasági érvek alkották. A földrajzi/gazdasági érvek kifejezetten a Kárpát-medence természetes földrajzi egységét – például egységes vízrendszer – hangsúlyozták, bemutatták a jól működő gazdasági munkamegosztást, különösen az ország térbeli szerkezetét, a meghatározó régiók egymásra utaltságát. Egyetértünk Zeidler Miklóssal, aki könyvében kijelentette, hogy a földrajzi/gazdasági érvek voltak a trianoni magyar érvrendszer legerősebb részei.²⁹ Úgy véljük erejüket az adta, hogy valós tényeken alapultak – ráadásul térképekkel és komoly statisztikai adatsorokkal voltak alátámasztva – és ezért nem lehetett őket hatásosan cáfolni.

Teleki – aki 1920-ban meghatározó tagja volt a békeküldöttségnek – 1939-ben miniszterelnökként a Kárpátaljával kapcsolatos földrajzi/gazdasági érveket ismét elővette, néhány helyen kiegészítette, majd utasítására magyar külügyi diplomácia elkezdte ezeket használni. Nézzük, meg, hogy konkrétan ez hogyan történt, mikor, hol és mit hangoztattak a magyar diplomaták.

Csáky külügyminiszter 1939. február 28-án arra utasította a varsói magyar követet, hogy Beck lengyel külügyminiszternek magyarázza el, hogy Magyarországnak miért van szüksége Kárpátaljára. Az érvelés az alábbi volt: Kárpátalja földrajzilag, közlekedésileg és gazdaságilag szorosan kapcsolódik Magyarországhoz, „... a Tiszántúl és részben a Nagyalföld termőerejének biztosítása is megkívánja, hogy a ruszin területeken fekvő erdőségek ne essenek rablógazdálkodás áldozatául. Az erdők kivágása kb. 1400 mm-es évi átlagszapadék mellett azt eredményezné, hogy a lezúduló víz a lejtőkről a termőföldet elvinné. Ruszinszki karsztjellegűvé alakulna, a Tiszántúl pedig, egyik leggazdagabb búzatermő területünk mocsárvilággá

válnék. Ez a veszély pedig fennáll, mert a ruszin kormány, értesüléseink szerint, az erdők kitermeléséből akarja a költségvetés hiányait fedezni, a németek viszont minden famennyiséget felvásárolni hajlandók.”³⁰

Vörnle János – a külügyminiszter állandó helyettese – 1939. március 1-jén találkozott a budapesti angol ügyvivővel, A. Gascoigneval, és beszélgetésük során a magyar gazdasági/földrajzi érvrendszert magyarázgatta.³¹ Kifejtette az angol diplomatának, hogy a magyar folyórendszer egy részének Kárpátalján vannak a forrásai, ennél fogva Magyarország számára életkérdés, hogy mi történik ott. Ha ugyanis a rutének „rablógazdálkodást folytatnak az erdőkben” – értsd, túl sok fát vágnak ki, hogy ennek exportjából bevételre tegyenek szert – Kárpátalja el fog karsztosodni, aminek következtében „... a Tiszavidék tavasszal és ősszel mocsárvilággá, nyáron pedig sivataggá fog változni. A dolgok ilyen fejlődését semmi esetre sem engedhetjük – mármint a magyar kormány – G.L.” – meg és amennyiben igaznak bizonyulnának azok a hírek, hogy a jelenlegi vagy jövőbeli ruszin kormányok letarolják az erdőket, közbe kell lépniük, ha lehet békés eszközökkel, de amennyiben ezek nem vezetnének célra, úgy a végső konzekvenciák levonásával.”³²

Vörnle ezen érv alátámasztására az angol diplomata számára igazi angol példát hozott: „... az angol kormány is minden eszközzel megvédi és a jövőben is meg fogja védeni a Kék-Nílus forrásvidékeit és háborút indítani azok ellen, akik ezekhez hozzá akarnának nyúlni.”³³ Ezután az angol diplomata „Többször is megkérdezte, hogyan karsztosodik el egy vidék és miképpen befolyásolja az a távolabb eső területek termőképességét...”³⁴

Ugyanezen a napon Vörnle együtt ebédelt Redward úrral – a budapesti brit követség sajtó attaséja –, akinek szintén elmagyarázta a Kárpátaljával kapcsolatos magyar földrajzi érveket.³⁵

Csáky külügyminiszter 1939. március 3-án instrukciókat küldött Sztójay Döme – berlini magyar követnek – arra vonatkozóan, hogy milyen érveket hangoztasson a Kárpátaljával kapcsolatban a német külügyminisztériumban.³⁶ Ismerkedjünk meg a javasolt gondolatmenettel: Kárpátalja nem azért fontos Magyarország számára, hogy megszülethessen a magyar-lengyel határ, hanem azért, hogy a kárpátaljai kormány ne irtsa ki az erdőket. „Az erdőségek kiirtása ugyanis rendkívül nagy veszéllyel járna az Alföldre nézve, kb. 1400 mm évi átlag csapadék mellett azt eredményezné, hogy a lezúduló víz a lejtőkről elvinné a termőföldet, az egész Ruszinszko karsztjellegűvé válnék, a Tiszántúl pedig, amely az egyik leggazdagabb búzatermő területünk, mocsárvilággá változnék. Ez a veszély pedig értesüléseink szerint fennáll, mert a Volosin kormány az erdők kitermeléséből akarja a költségvetés hiányait fedezni.”³⁷

Mint látható a Csáky külügyminiszter által a berlini követnek adott instrukciók szinte szó szerint megegyeznek azokkal a mondatokkal, melyekkel Vörnle (a külügyminiszter állandó helyettese) a budapesti angol diplomatákat győzködte. Csáky 1939. március 3-án azonban nemcsak Sztójajt instruálta, hanem egy körrendeletben az összes magyar külképviselet vezetőjét arra utasította, hogy szolgálja

lati helyén magyarázza el a fogadóország diplomatáinak a Kárpátaljával kapcsolatos gazdasági érveket.

A november 3-i körrendeletben Csáky külön felhívta arra a magyar diplomaták figyelmét, hogy hangsúlyozzák tárgyalópartnereik előtt: a Kárpátaljával kapcsolatos érvelés – lásd a Volosin-kormány túl sok erdőt termel ki – nem tekinthető a magyar kormány politikai céljainak elleplezését szolgáló új fogásnak, ehelyett a földrajzi tényezők gazdasági kihatásait mérlegelő önvédelemként kell felfogni. Ez alátámasztja az, hogy – folytatódik Csáky gondolatmenete – a magyar békeküldöttség már 1920-ban Versaillesben felhívta az antant döntéshozóinak figyelmét arra, hogyha Kárpátalja egy másik állam (értsd Csehszlovákia) keretei közé fog kerülni, akkor ezen másik állam a fakitermelés terén nem lesz tekintettel a magyar állam mezőgazdasági és vízügyi érdekeire. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy ezen állítás teljes mértékben megfelelt a valóságnak, a magyar békeküldöttség 1920-ban több jegyzéket intézett a békekonferenciához vízügyi és erdőgazdálkodási kérdések ügyében) A Volosin-kormány rosszakarata és tehetetlensége lehetetlenné teszi Magyarország számára, hogy a kárpátaljai erdők használatát szabályozó és így a magyar mezőgazdaság létérdekeit megvédő egyezményt kössön. Ilyen körülmények között a magyar kormány nincs abban a helyzetben, hogy Kárpátalja jelenlegi státuszát el ismerje.

A november 3-i körrendeletnek megfelelően a magyar követek Berlinben, Londonban, Rómában, Varsóban, Párizsban, illetve a magyar külügyminisztérium tisztségviselői Budapesten, az oda akkreditált külföldi követek előtt Kárpátalja megszerzése érdekében a Kárpát-medence (különösen Kárpátalja) vízrajzáról, a túlzott erdőkivágás negatív következményeiről – úgymint karsztosodás, szikesezés, elmocsarasodás kérdéseiről – beszéltek.

4. Konklúziók

Joggal merül fel a kérdés: miért kerültek elő 1939 februárjában-márciusában a Kárpátaljával kapcsolatos földrajzi/gazdasági érvek? Válaszunk: Teleki nem csupán politikus volt, hanem ismert és elismert földrajztudós is. Ezért 1939 tavaszán miniszterelnökként olyan érveket is fel akart használni Kárpátalja megszerzése érdekében, melyek sokkal modernebbek, érthetőbbek és emiatt fogyaszthatóbbak voltak a nyugati diplomaták és döntéshozók számára, mint a történelmi érvek. A földrajzi/gazdasági érvek alkalmasnak mutatkoztak ezen feladatra. Azt is kijelenthetjük ezek az érvek kétségkívül szakmailag megalapozottak voltak, azaz az erdő-kivágás, a karsztosodás és a tiszai árvizek között ténylegesen fennállt a követek által ismertetett összefüggés.

Egyetértünk Ablonczy Balázssal abban, hogy az események további alakulásában – azaz Kárpátalja Magyarországhoz történő visszatérése 1939 márciusában – azonban nem ezek a földrajzi érvek döntöttek.³⁸ Valójában az történt, hogy miközben a magyar diplomácia Kárpátalja visszatérésének előkészítésén dolgozott, a

maradék Cseh-Szlovákiában az események menete hirtelen felgyorsult: 1939 márciusának elején Cseh-Szlovákiában újabb belpolitikai válság vette kezdetét. Prága kemény fellépése a szlovák politikai elit ellen, kiváltotta Hitler beavatkozását és ennek eredményeképpen a maradék cseh-szlovák állam bukását. Ezen események farvizén Magyarország visszacsatolta a trianoni békében elvesztett Kárpátalját.³⁹

JEGYZETEK

1. Teleki második miniszterelnökségéről alaplámpnek tekintjük az alábbi kettő könyvet: 1. Czettler Antal (2008): Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939-1941. Kairosz Kiadó. Budapest. 2. Nyári Gábor (2015): A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939-1941. Kairosz Kiadó. Budapest.
2. Hómanról életútjáról lásd Ujváry Gábor szerk. (2011): Történeti ártértékelés – Hóman Bálint a történész és a politikus. Ráció Kiadó. Budapest.
3. Az ún. második Teleki-kormány összetételét lásd Bölöny-Hubai (2004): Magyarország kormányai 1848-2004. Akadémia Kiadó. Budapest. 100. old.
4. Erről bővebben lásd Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attaktor Kiadó. Máriabesnyő. 19-26. old; Vizi László Tamás (2016): A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés 1920-2010. Cepoliti. Budapest.
5. A teljes anyagot a Magyar Királyi Külügyminisztérium 1920-ban 3+1 kötetbe adta ki, lásd. A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S.-ben. 1920 januárius-március havában. Magyar Királyi Külügyminisztérium. Hornyánszky Viktor M. Kir. Udv. Könyvnyomdája. I. kötet, II. kötet; III/a kötet; III/b kötet.
6. Teljes szövegét a mellékletekkel együtt közli: A magyar béketárgyalások.... I. kötet 406-436. old.
7. A magyar béketárgyalások... I. kötet 409-410. old.
8. Kárpátalja 1918 előtti gazdasági életéről lásd Gulyás László (2009): Kárpátalja történetének főbb vonásai 1918 előtt. In. Baranyi Béla szerk. (2009): Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11. Dialóg-Campus. Budapest-Pécs. 65-75. old.
9. A magyar béketárgyalások... I. kötet 408-409. old.
10. Teljes szövegét közli: A magyar béketárgyalások.... I. kötet 420-421. old.
11. Botlik József szerk. (2000): Egestas Subcarpathica. Hatodik Síp. Budapest. 112. old.
12. Teljes szövegét közli: A magyar béketárgyalások.... II. kötet 397-401. old
13. A magyar béketárgyalások.... II. kötet 398. old
14. Erről bővebben lásd Gulyás László-Szávai Ferenc (2015): Egy régió visszaintegrálási kísérlete, avagy Kárpátalja a magyar állam keretei között, 1939. március 15.-1944. október 23. In. Fábíán Attila szerk. (2015): Otthon a Kárpát-medencében. Területfejlesztési Szabadegyetem 2011-2015. Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kara. Sopron. 13-28. old.

15. Teljes szövegét közli: A magyar béketárgyalások.... II. kötet 350-354. old.
16. Teljes szövegét közli: A magyar béketárgyalások.... II. kötet 357-359. old.
17. A magyar béketárgyalások... II. kötet 357. old.
18. U.o.
19. A magyar béketárgyalások... II. kötet 358. old.
20. U.o.
21. U.o.
22. U.o.
23. Teljes szövegét közli: A magyar béketárgyalások.... II. kötet 360-362. old.
24. U.o.
25. U.o.
26. Gulyás László (2015): A magyar revízió földrajzi érvrendszerének első nyilvános megjelenése: Apponyi Albert 1920. január 26-i beszéde. Történeti Földrajzi Közlemények. 3. évfolyam 1. szám 2015/1. szám 151-164.
27. Zeidler Miklós 2001-ben megjelent könyvében – A revíziós gondolat. Osiris Kiadó. Budapest. – három érvcsoportot különített el.
28. Erről bővebben lásd Gulyás László (2015): A magyar revízió földrajzi érvrendszerének első nyilvános megjelenése: Apponyi Albert 1920. január 26-i beszéde. Történeti Földrajzi Közlemények. 3. évfolyam 1. szám 2015/1. szám 151-164. old.
29. Zeidler Miklós (2001): A revíziós gondolat. Osiris. Budapest. 53–54. old.
30. Ádám Magda szerk. (1970): Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. III. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest. 377. dok. 508-509. old. A továbbiakban DMIK III. kötet jelzettel fogunk hivatkozni erre a forrásközlésre.
31. Az erről készült feljegyzést közli DMIK III. kötet 378. dok. 513-514. old.
32. U.o.
33. U.o.
34. U.o.
35. U.o.
36. Csáky levelét közli DMIK III. kötet 385. dok. 520-521. old.
37. U.o.
38. Ablonczy Balázs (2005): Teleki Pál. Osiris. Budapest. 395. old.
39. Az eseményeket lásd Gulyás László (2016): A Horthy-korszak külpolitikája 4. A revíziós sikerek 1. A Felvidék és a Kárpátalja visszatérése 1937-1939. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. 182-193. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S.-ben. 1920 januárus-március havában. Magyar Királyi Külügyminisztérium. Hornyánszky Viktor M. Kir. Udv. Könyvnyomdája. I. kötet, II. kötet; III/a kötet; III/b kötet. Ádám Magda szerk. (1970): Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. III. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Feldolgozások

- Ablonczy Balázs (2005): Teleki Pál. Osiris. Budapest.
- Botlik József szerk. (2000): Egestas Subcarpathica. Hatodik Síp. Budapest.
- Böölöny-Hubai (2004): Magyarország kormányai 1848-2004. Akadémia Kiadó. Budapest.
- Czettler Antal (2008): Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939-1941. Kairosz Kiadó. Budapest.
- Gulyás László (2009): Kárpátalja történetének főbb vonásai 1918 előtt. In. Baranyi Béla szerk. (2009): Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11. Dialóg-Campus. Budapest-Pécs. 65-75. old.
- Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. 19-26. old;
- Gulyás László (2015): A magyar revízió földrajzi érvrendszerének első nyilvános megjelenése: Apponyi Albert 1920. január 26-i beszéde. Történeti Földrajzi Közlemények. 3. évfolyam 1. szám 2015/1. szám 151-164. old.
- Gulyás László-Szávai Ferenc (2015): Egy régió visszaintegrálási kísérlete, avagy Kárpátalja a magyar állam keretei között, 1939. március 15.-1944. október 23. In. Fábrián Attila szerk. (2015): Otthon a Kárpát-medencében. Területfejlesztési Szabadegyetem 2011-2015. Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kara. Sopron. 13-28. old.
- Gulyás László (2016): A Horthy-korszak külpolitikája 4. A revíziós sikerek 1. A Felvidék és a Kárpátalja visszatérése 1937-1939. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- Nyári Gábor (2015): A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939-1941. Kairosz Kiadó. Budapest.
- Ujváry Gábor szerk. (2011): Történeti átértékelés – Hóman Bálint a történész és a politikus. Ráció Kiadó. Budapest.
- Vizi László Tamás (2016): A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés 1920-2010. Cepoliti. Budapest.
- Zeidler Miklós (2001): A revíziós gondolat. Osiris. Budapest.